The distributive verbal, adverbal and adjective predicatives' features of intellectual person's state were analyzed. The basic structural schemes and types of sentence patterns, which form these predicatives were defind; valancy and intensive features of verbs, adverbs and adjectives as leading centres of the sentences with semantics of intellectual state were pointed out.

***Keywords**: predicative, subject, object, spreader structural scheme, pattern.*

Воловенко І. В.
Національній педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СЛОВОТВІРНІ ВАРІАНТИ НАЗВ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ АБО ФАХОМ

У статті проаналізовано освоєння іменників жіночого роду на позначення осіб за родом діяльності, функціонування їх у мові, розглянуто питання самостійності іменників назв осіб жіночої статі, утворених афіксальним способом.

***Ключові слова**: гендерний компонент, іменники жіночого роду на позначення осіб за родом діяльності, категорія роду.*

На сучасному етапі розвитку української літературної мови однією із найважливіших є проблема закріплення в сучасній українській мові іменників на позначення осіб, що враховують гендерний компонент, як нормативних. До недавнього часу використання іменників чоловічого роду на позначення осіб жіночої статі пояснювали низкою причин: суспільним розподілом праці між чоловіками та жінками, перевагою чоловічої праці на відповідних посадах і у професіях, відсутністю ресурсів у мові, тобто слів, що називають професії у формі жіночого роду, або нейтральних елементів, частіше нейтральних суфіксів, для творення таких слів тощо. Функціонування української мови на сучасному етапі характерне посиленням динаміки змін на усіх рівнях мовної системи. Інтеграція у міжнародну спільноту, активні контакти між мовами, якісні зміни у суспільно-політичних та науково-технічних сферах спричинили появу нових реалій, які вимагають номінації.

Закріплення у сучасній українській мові етичних і комунікативних норм, що враховують гендерний компонент, зумовило не тільки необмежене розширення іменникових особових кореляцій, а й семантичні нашарування на певних родових формах, наприклад: *адміністратор – адміністраторка, бютівець – бютівка, візажист – візажистка, волонтер – волонтерка, губернатор – губернаторка, депутат – депутатка, дизайнер – дизайнерка, екс-прем'єр – екс-прем'єрка, клієнт – клієнтка, коаліціянт – коаліціянтка, комерсант – комерсантка, лідер – лідерка, нашеукраїнець – нашеукраїнка, непідписант – непідписантка, опозиціонер – опозиціонерка, парламентар – парламентарка, підписант – підписантка, порист – пористка, прем'єр – прем'єрка, регіонал – регіоналка, торгаш – торгашка.*

Іноді виникають сумніви, якій же формі віддати перевагу: *прем'єр – прем'єрка, клієнт – клієнтка, губернатор – губернаторка – губернаторша.* Функціонування таких синонімів у сучасній мові не однакове. Якщо в діалектному та усному побутовому мовленні спостерігаємо тенденцію до диференціації у вираженні назв за професією чи родом занять для чоловіків та жінок, то у літературній мові ця тенденція виявлена не так чітко. Тут досить широко традиційно використовують назви у формі чоловічого роду на позначення особи жіночої статі. Особливо характерні такі форми для наукового та

офіційно-ділового стилів, наприклад: *Натомість у секретаріаті того ж дня, коли суд виніс рішення, було оприлюднено указ про призначення* ***"губернатором" Віри Ульянченко*** (Україна молода, № 119 від 05.07.06). Однак під впливом усного побутового мовлення у літературній мові постійно зростає кількість нормативних номінацій на позначення осіб жіночої статі за їх фахом чи родом занять. У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" (2007 р.) чимало таких лексем кваліфікують вже як нормативні. Однак слід вказати і на деяку непослідовність: у "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" (2007 р.) зафіксовано іменник фінансистка як нормативну форму, проте однотипний іменник менеджерка відсутній. Виправданим є вживання іменників, у яких виразно відчутний відтінок розмовності, наприклад: іменники завідувачка, прокурорка у "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" розміщені з вказівкою на їх розмовний відтінок. У художньому стилі літературної мови такі утворення використовують для створення розмовного колориту. Наприклад: Може, маєш яку скаргу на наш надзирательський состав, то кажи... Бо краще тут викласти, ніж потім бігати до прокурорки, коли вона приїде братію вашу опитувати. …Що перед ними не прокурорка, Порфирові це ясно стало одразу, бо цікавилась жінка не скаргами вихованців, а більше їхнім розумовим розвитком та санітарним станом (може, була це дама з міністерства чи, може, дисертацію пише, хто її зна?) (О. Гончар "Бригантина"); Біля ліжка сиділа бабуся в білосніжній хустині і такому ж фартушку. – Фельдшерка, – показала на неї господиня (Райгородецький) [2, с. 74-77].

Широко побутують назви жіночого роду в усному мовленні, оскільки там майже повністю витримано родовий поділ іменників. Мовці, називаючи особу за професією, хочуть водночас повідомити, хто це – чоловік чи жінка [8, с. 27]. В таких опозиціях один член завжди маркований.

Вирізняють два типи опозицій:

1) іменники чоловічого роду, які функціонують у більш широкому значенні, не марковані ознакою чоловічої статі і є екстенсивним членом опозиції. До цієї категорії належать назви осіб за професією, видом занять, посадою, званням, наприклад: акселерат – акселератка, дантист – дантистка, еротоман – еротоманка, кельнер – кельнерша, клептоман – клептоманка, референт – референтка, сексот – сексотка, фінінспектор – фінінспекторка, фінансист – фінансистка;

2) іменники чоловічого роду використовують для номінації осіб чоловічої статі, а іменники жіночого роду – для номінації осіб жіночої статі. До цього типу належать назви осіб за національністю, територіальною належністю, наприклад: киянин – киянка, львів'янин – львів'янка, англієць –англійка, італієць – італійка, полтавчанин – полтавчанка, австралієць –австралійка, росіянин – росіянка, американець – американка, аргентинець – аргентинка, єгиптянин – єгиптянка.

У першій групі іменники на позначення осіб жіночої статі семантично складніші, ніж у другій, наприклад: губернатор – "назва особи за типом заняття", губернаторка – "назва особи за типом заняття" + "жіноча стать". Інтегральний елемент, ускладнюючи екстенсіонал слова, маркує його. У другому типі привативних відношень семантична складність корелятів однакова: бельгієць – "житель Бельгії" + "чоловік", бельгійка – "жителька Бельгії" + "жінка". Додавання суфікса нейтралізує значення "чоловіча стать". В обох групах опозицій іменники здатні відбивати у своєму екстенсіоналі всю множинність осіб не лише у множині, а й у однині. Нейтралізація статі зумовлена тим, що назва чоловічого роду підкреслює не стільки ідею статі, скільки уявлення про особу, соціальну значущість її занять.

Зазначимо, що відмінність статі у множині може бути як знівельована, так і збережена, наприклад: *Якщо припустити, що парламентарі одержать конкретні матеріали справи про інцидент за участю Луценка — чи з поліції, чи від дипломатичних установ, чи можуть ці дані змінити думку коаліції?* (Україна молода, № 085 від 15.05.09); Також волинянки-парламентарки висловили готовність взяти участь у створенні Законопроекту "Про зарахування до трудового стажу одного з батьків років виховання усиновлених дітей" (http://narodna.org.ua /news/2008/ 03/12/5034/). Диференціація статі завжди зумовлена відповідними формами однини, і в цій позиції вони нерелевантні для граматики. Важливою ознакою морфологічної форми множини є збереження дистинкції статі та нівеляція ознак граматичного роду. Здатність морфологічної форми чоловічого роду позначати особу взагалі і виступати засобом номінації особи жіночої статі дала підставу Р. Якобсонові зарахувати їх до немаркованих форм [4, с. 48; 13, с. 128].

Сьогодні у мовознавстві є актуальним питання самостійності назв осіб жіночої статі, утворених афіксальним способом. Так, Л. В. Щерба, О. В. Миртов, С. І. Ожегов розглядали корелятивні пари лише як форми одного й того ж слова однієї лексеми [12, с. 84; 7, с. 16; 9, с. 111]. На думку О. О. Шахматова, корелятивні пари слід вважати самостійними лексемами тому, що категорія роду людей і тварин нерідко виражена окремими словами, наприклад: батько – мати, син – донька тощо [11, с. 248]. На думку І. І. Ковалика, є достатні підстави вважати, що співвідносні утворення назв осіб чоловічого і жіночого роду – словотвірні показники статевості, отже, окремі лексеми [6, с. 10]. В. М. Хохлачева висловлює думку про те, що лексичне значення жіночих назв наявне лише при формальному зіставленні їх з чоловічими [10, с. 76]. Проте у мові функціонують жіночі назви, які виникли без чоловічих відповідників, наприклад: манікюрша, педикюрша, праля, породілля, і самостійне лексичне значення вони мали й мають. Самостійними лексемами, а не формами одного слова визнавав жіночі особові назви й О. В. Ісаченко, який зазначав, що на перший погляд різниця між корелятивними парами полягає в граматичному роді. Якщо це так, то співвідношення цих пар можна було б визначити суто граматичним, однак різниця полягає в цілком конкретній ознаці статі [5, с. 28].

М. Докуліл – автор ідеї розрізнення мутаційних та модифікаційних словотвірних типів, яка набула поширення у словотворі – зазначає, що визначальною прикметою мутаційних словотвірних типів є те, що "денотативна віднесеність похідного не збігається з денотативною віднесеністю твірного", тобто поява похідних зумовлена потребами мови в нових назвах об'єктів дійсності; модифікаційними є словотвірні типи, у яких семантика твірного слова зазнає часткової зміни в похідному, а мутаційні словотвірні процеси сприяють виникненню абсолютно нового лексичного значення на ґрунті старого. До модифікаційних словотвірних типів він зараховує похідні іменники, що є назвами осіб жіночого роду, утворені від іменників – назв осіб чоловічого роду [14, с. 7].

І. Р. Вихованець вважає, що для категорії роду характерне залучення додаткових формальних засобів його увиразнення. Тому до арсеналу показників грамем чоловічого, жіночого й середнього роду потрапляють суміжні із флексією афікси – суфікси. Найбільшою мірою потребують додаткових морфологічних засобів для вираження категорії роду грамеми із семантико-словотвірним змістом. Це спонукає звернути увагу на характер деривaційних процесів у категорійній морфології. У цій сфері потрібно розрізняти зовнішні і внутрішні деривaційні процеси. Зовнішні процеси характеризують безпосередню похідність іменника від іншої частини мови або від синтаксичних одиниць-конструкцій (речення чи словосполучення) за допомогою

іменникових суфіксів, наприклад: Наша Україна – нашеукраїнець – нашеукраїнка. Внутрішні процеси ілюструють безпосередню похідність іменника від іншого іменника, тобто деривaційні процеси проходять в межах тієї самої частини мови, наприклад: кілер – кілерка. Цей різновид деривації треба визнати морфологічною деривацією, бо граматичні перетворення відбуваються в межах граматичної категорії роду. Отже, у деривaційній сфері категорії роду типовим виступає поєднання семантичної і формальної похідності [3, с. 89].

Зазначимо, що немає ніяких підстав зараховувати родові кореляції типу колектор – колекторка до форм одного слова, тому що вони виступають різними словами і семантично, і формально-граматично [4, с. 157].

Мовна тенденція називати жінку окремим словом отримала великі можливості для реалізації тих словотворчих ресурсів, що були вже введені у сферу потенційної здатності словотвору. Внаслідок цього група імен за видом діяльності з нечисленної перетворилася в об'ємне коло словотвірних кореляцій, відобразивши шляхом номінації зміни явищ реального світу [1, с. 90].

Л і т е р а т у р а :

1. *Безпояско О. К.* Іменні граматичні категорії: Функціональний аналіз / О. К. Безпояско. – К. : Наук. думка, 1991. – 171 с.
2. *Босаківська Н. Л.* Директор – Директорка – Директорша – Директриса? / Н. Л. Босаківська // Культура слова : міжвід. зб. – К. : Наук. думка, 1976. – Вип. 13. – С. 74-80.
3. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с.
4. *Загнітко А. П.* Теоретична граматика української мови: морфологія / А. П. Загнітко. – Донецьк, 1996. – 437 с.
5. *Исаченко А. В.* Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацьким : морфология. – Ч. 1. – Братислава, 1954.
6. *Ковалик І. І.* Словотворчий розряд суфіксальних загальних назв живих істот жіночої статі у східнослов'янських мовах / І. І. Ковалик // Питання українського мовознавства. – Львів : Вид-во Львівськ. ун-ту., 1962. – Кн. 6. – С. 3-34.
7. *Миртов А. В.* Родоизменяемые существительные / А. В. Миртов // Рус. яз. в шк. – 1944. – № 1. – С. 16.
8. *Недбайло Л. І.* Утворення іменників жіночого роду – назв осіб за професією / Л. І. Недбайло // Питання мовної культури / Ін. мов-ва АН УРСР. – 1970. – Вип. 4. – С. 26-33.
9. *Ожегов С. И.* Вопросы лексикологи и лексикографи / Сергей Иванович Ожегов ; АН Латв. ССР. – Рига, 1953. – 111 с.
10. *Хохлачёва В. Н.* Изменения и словообразование имен лиц женского пола, соотносительно с именами лиц мужского пола / В. Н. Хохлачёва // Очерки по исторической грамматике русского литературного языка XIX века. – М. : Наука, 1964. – С. 68-93.
11. *Шахматов А. А.* Очерк современного русского литературного языка / А. А. Шахматов. – М. – Л., 1930. – 216 с.
12. *Щерба Л. В.* Восточно-лужицкое наречие / Л. В. Щерба. – СПб., 1915. – 84 с.
13. *Якобсон Р.* Язык и безсознательное / Роман Якобсон. – М. : Гросис, 1996. – 248 с.
14. *Dokulil M.* Zur Theore der Wortbildung // Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx – Univ. – Leipzig: Gesellschafts – u. Sprachwiss., 1968. – Reihe 17. – S. 203–211.

В статье проанализировано освоение существительных для обозначения лиц по роду деятельности, функционирование их в языке, рассмотрено вопрос самостоятельности существительных для обозначения лиц женского пола, образовавшихся аффиксальным способом.

***Ключевые слова**: гендерный компонент, существительные для обозначения лиц по роду деятельности, категория рода.*

Mastering of nouns for denotation of persons on the sort of activity, their functioning in a language is analysed in the article. Question of independence of nouns, appearing by an affixation method, for denotation of persons of gender of women considered in the article.

***Keywords**: gender component, nouns for denotation of persons on the sort of activity, category of gender.*

Воловик Л. Б.
Полтавський університет економіки і торгівлі

ТЕКСТОТВІРНІ ПОТЕНЦІЇ НІМЕЦЬКИХ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ В ТЕКСТАХ ЕКОНОМІЧНИХ ГАЗЕТНИХ СТАТЕЙ

В статті розглядаються текстотвірні потенції німецьких префіксальних дієслів в текстах економічних газетних статей. В розглянутих текстах префіксальні дієслова виконують ряд функцій, серед яких важливими є когерентна, інформативна та структурно-смислової завершеності.

***Ключові слова**: словотворчий компонент (СК), похідна основа слова (ПО), твірна основа слова (ТО), текст економічної газетної статті.*

Економічна сфера є важливим джерелом поповнення німецької економічної терміносистеми. Префіксація є активним способом дієслівного словотвору як у загальнолітературній німецькій мові, так і в окремих терміносистемах.

Метою статті є виявлення текстотвірних потенцій німецьких префіксальних дієслів в економічному тексті.

Поняття функціонування термінів у термінознавстві є широким за обсягом і враховує умови функціонування термінів у текстах що належать до різних жанрів. Важливу роль відіграє методично правильна побудова тексту, де не тільки логіка розвитку думки автора, але й форма її вираження сприяє успішному сприйняттю переданої інформації. Вихідною базою для побудови комунікативно значущих компонентів тексту виступають терміни та термінологічні словосполучення, які несуть основне смислове навантаження в спеціальних текстах [6, с. 20].

Вивчення елементів, що складають синхронну словотвірну систему мови проводилось з посиланням на лексикографічні дані шляхом словникового відбору досліджуваних лексичних одиниць з певною їх класифікацією. Однак поряд з особливостями структурно-семантичної організації похідних слів не менш важливим аспектом аналізу є визначення ролі даного типу лінгвістичних одиниць в оформленні тексту. На актуальність і важливість аналізу похідних слів як структурних елементів тексту звертається увага в ряді досліджень (Н. Д. Арутюнова, К. С. Кубрякова, Н. С. Валгина, Р. Г. Гагаулін) [5, с. 21].

Об’єктом аналізу репрезентації твірних основ (ТО) дієслів та похідних основ (ПО) іменників – економічних термінів стали 160 текстів економічних статей, опублікованих протягом 2005-2010 років у німецькомовних газетах “Markt”, “Transfer”.

Текст економічної газетної статті – це особливий вид тексту. Ситуація, про яку піде мова в тексті, є тією ж тимчасовою ситуацією, при якій відбувається її читання, адже вона вже частково відома тому, хто її читає як із інших джерел інформації, так із попередніх інформацій, викладених у попередніх номерах газети. Загальність ситуації виражена датуванням газети. Текст економічної газетної статті створений для зорового сприйняття і за характером інформації – це текст-повідомлення [5, с. 31]. Текст економічної газетної статті багатомірний, він поділяється в залежності від теми на менші тексти окремих статей, кожен з яких є цілісно завершеним, але всі ці тексти складають один текст всього випуску газети, так як цей текст цілісний по відношенню